

Modely vzťahu pedagóga a študenta ako výraz hodnotového zakotvenia univerzitnej kultúry

Autor: Annamária Madunická

Abstract

Models of the teacher–student relationship as an expression of the value orientation of university culture. – This paper examines various models of the teacher–student relationship and their impact on the value foundation of university culture. The author critically reflects on the shift from the classical European concept of the university, which emphasized personal and moral formation, to the contemporary focus on production, efficiency, and market mechanisms. The text analyzes in detail six basic interaction models: mentor, collegial, professional, authoritative, friendly, and market. For each model, implicitly transmitted values are identified alongside their “shadow aspects” or risks, such as the asymmetric transfer of responsibility, formalism, loss of identity, manipulation, or dehumanization. The conclusion emphasizes the necessity of not isolating these models but understanding them in connection, ensuring that primary academic values – such as truth, freedom, and respect – are not overshadowed by their negative counterparts.

Keywords: university culture, teacher–student relationship, academic values, mentor model, market model, shadow aspects

Klíčová slova: univerzitní kultura, vztah pedagog–student, akademické hodnoty, mentorský model, tržní model, stínové aspekty

Úvod

Univerzita sa často chápe ako výskumno-vzdelávacia inštitúcia, ktorej autorita stojí na poznaní, ktoré produkuje a jej legitimita spočíva v službe spoločnosti v podobe produkcie odborníkov. Slovo produkcia bolo použité zámerne. To, čo sa dnes od univerzity očakáva, nie je iba výchova či vzdelávanie v klasickom zmysle. Je to skôr odovzdanie hotového súboru najnovších poznatkov a po príslušnom disciplinárnom výcviku odovzdanie akademického titulu, ktorý má slúžiť ako zákonná legitimácia na výkon povolania vo vyššej platovej triede. Byť dobrým odborníkom dnes často neznamená predovšetkým mať široký rozhľad a osobné predpoklady konať múdro. Znamená to poznať svoje kompetencie, predpisy, odporúčané zaužívané postupy, osvojiť si odbornú terminológiu, nadobudnúť schopnosť presvedčiť druhých o svojej kompetencii, vedieť sa orientovať v administratívnych postupoch a v neposlednom rade vedieť získať zdroje pre svoju činnosť – skutočný odborník je ten, ktorého činnosť si na seba sama zarobí.

Stáva sa samostatným činiteľom nezávislým od širšieho kultúrneho a hodnotového zázemia. Má prinášať hodnotu bez toho, aby bolo zrejmé, z akého kultúrneho a hodnotového zázemia ju sám čerpá. Roky strávené na univerzite nie sú časom načerpávania hodnôt, sú výcvikom k ich produkcii. Ako však človek môže odovzdávať niečo, čo sám nikdy nezískal?

Osobné hodnotové formovanie sa tak presúva na okraj verejného záujmu. To je však problematické, nakoľko osobné hodnotové nastavenie jedinca podstatne ovplyvňuje jeho prax.

Klasické európske poňatie univerzít chápe čas strávený na univerzite ako posvätný čas, celkom odlišný od iných životných období. Friedrich Schleiermacher si bol toho vedomý, preto napísal, že študenti majú byť počas času svojho štúdia oslobodení od kultúrnych a mravných očakávaní spoločnosti. Majú si vytvoriť vlastný hodnotový systém, vlastnú kultúru na základe svojho chápania sveta, aby raz mohli kultivovať a spoluvytvárať kultúru spoločnosti.¹ Autori nemeckej univerzitnej tradície zdôrazňujú potrebu študentskej autonómie, seba vzdelávania a seba výchovy bez nátlaku. Predsa však vnímajú pedagóga ako kľúčovú postavu, ktorá vedome či nevedome vplýva na rozvoj študenta. Autori ako Wilhelm von Humboldt, Johann Gottlieb Fichte či Friedrich Schleiermacher zdôrazňujú, že výchovno-vzdelávacia činnosť pedagóga sa má usmerňovať podľa zásady nestáť v ceste prirodzenému rozvoju študentskej osobnosti.²

Neklást' svoje predsudky, očakávania a pocity nad postoje, názory, charakter a cítenie študenta. Pedagóg má zaujať pozorný prístup, aby jeho usmernenia boli v súlade s prirodzenosťou študenta. Neskorší autori ako Martin Heidegger alebo Karl Jaspers ešte väčšmi zdôraznili úlohu pedagóga pri formovaní študentskej osobnosti. Najmä Jaspers chápe vzťah pedagóga a študenta ako prostredie, v ktorom sa sprítomňujú a odovzdávajú hodnoty v podobe kultúrnej praxe.³ Cieľom tohto textu je preskúmať rozličné podoby vzťahu pedagóga a študenta. Text identifikuje hodnoty, ktoré sa v jednotlivých modeloch implicitne odovzdávajú, aké riziká a prínosy v sebe nesú a prečo ich nemožno chápať izolovane, ale vo vzájomnom prepojení.

Modely vzťahu pedagóga a študenta

Na univerzite sa stretávame s rôznymi typmi vzťahu. Ide o vzťah medzi pedagógom a študentom, vzťah medzi pedagógom a pedagógom, vzťah medzi študentom a študentom a v neposlednom rade o vzťah členov akademickej obce k samotnej univerzite. Keďže sa univerzita tradične chápe ako výskumno-výchovno-vzdelávacia inštitúcia, zameriam sa pri skúmaní univerzitnej kultúry na vzťah pedagóg–študent, pretože práve v ňom sú zastúpené všetky tri aspekty naraz. Vzťah pedagóga a študenta možno chápať rozličnými spôsobmi podľa toho, ako chápeme poznanie, slobodu, čo pre nás znamená úspešný absolvent či vzdelaná osobnosť. V nasledujúcej časti preto budem skúmať rozličné modely týchto vzťahov nie ako nemennú štruktúru, ale ako súbor rozličných podôb pedagogicko-študentských interakcií v súčasnom univerzitnom prostredí. Zameriam sa na ich hodnotové ukotvenie a možné dopady na spôsob, akým pedagóg a študent vnímajú sami seba, samotný vzťah a napokon aj univerzitu.

¹ SCHLEIERMACHER, Friedrich. Příležitostné úvahy o univerzitách v německém smyslu: O mravech na univerzitě a o dohledu. In CHOTAŠ, Jiří, PRAZNÝ, Aleš, HEJDUK, Tomáš (eds.). *Moderní univerzita: Ideál a realita*. Praha: Filosofia, 2015, s. 329.

² Porov. MADUNICKÁ, Annamária. Hodnotové východiská idey univerzity v nemeckej tradícii: naturalizmus a konštruktivismus. In ŽEŇUCH, Samuel et al eds. *LOQUERE VII. Zborník príspevkov*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta, 2026, s. 259–269.

³ JASPERS, Karl. Úlohy university. In JIRSA, Jakub (ed.). *Idea university*. Praha: Academia, 2015, s. 52.

Mentorský model

Prvým modelom vzťahu pedagóga a študenta je mentorský model, v ktorom pedagóg pozná študenta – jeho odborné záujmy, ciele, ale aj ľudské obavy a osobné limity – napríklad ťažkosti s prezentáciou, psychologické zábrany či ekonomické ťažkosti. Spôsob, akým usmerňuje študenta, je mu takpovediac „šitý na mieru“. Vychádza z pozitívneho antropologického prístupu k ľudskej prirodzenosti ako ho vidíme u Humboldta, Schleiermachera či Fichteho. Z presvedčenia, že zdokonaľovanie osobnosti predpokladá pozorný, individuálny a rešpektujúci prístup. Korekcia a formovanie sa deje cez vysvetľovanie, analýzu a návrh alternatívy. Hodnotou je celostný rozvoj osobnosti. Okrem fenoménu hodnoty sa však objavujú aj akési štrukturálne sklony, ktoré sú tieňovým aspektom hodnoty. Predstavujú riziká vyplývajúce z inštitucionálnej povahy univerzity a mocenskej povahy poznania.

Hoci sa tieto tieňové aspekty hodnôt môžu prežívať normatívne, na rozdiel od hodnôt môžu slúžiť ideológii, moci alebo pohodliu, čo sa však ukáže až po čase v dôsledkoch. Včasné rozlíšenie hodnôt a ich tieňových aspektov je kľúčové pre ochranu univerzity pred uprednostnením externých hodnôt pred internými. V mentorskom modeli je takýmto tieňovým rizikovým faktorom možnosť asymetrického prenosu zodpovednosti. K tomu dochádza, keď pedagóg preberá neprimeranú zodpovednosť za študenta alebo študent za pedagóga. V praxi to môže mať podobu straty emocionálneho odstupu. Zo strany pedagóga môže prísť k vnímaniu študenta ako svojho projektu, prehnanej identifikácii sa so študentom, ktorého pedagóg vníma ako svojho nástupcu, svoje predĺženie, osobný úspech. Keď ťažkosti svojho študenta vníma ako svoje vlastné, jeho úspechy ako svoje vlastné. Jeho nesúhlas vníma ako osobný útok.

Z pozitívneho vnímania študentovej prirodzenosti sa môžu stať prehnané nároky či nedbalosť v prevencii rizikových foriem správania. Zo strany študenta sa môže asymetrická zodpovednosť prejavovať ako prílišné spoliehanie sa na úsudok profesora, túžba urobiť pedagóga šťastným, hrdým alebo na druhej strane uľahčovaním si práce a zneužívaním pedagógovej sčítanosti. Keďže je tu prítomné hierarchické vnímanie, má mentorský model blízko k autoritatívnemu modelu.

Kolegiálny model

Tento model je špecifický tým, že pedagóg vníma študenta ako mladšieho kolegu. Niekoho, s kým si spája pracovné prostredie a spoločný predmet záujmu. Vníma ho ako niekoho, kto prináša individualitu, vlastný prínos a odlišnú perspektívu k spoločnej veci. Korekcia a formovanie osobnosti sa tu deje formou presmerovania pozornosti na relevantný okruh problémov a riešení. Je tu zachovaný rešpekt k autonómii a kreativitě. Pri tomto modeli vďaka jeho slabšej osobnej rovine a silnejšej hierarchickosti nie je tak silno prítomné riziko asymetrického prenosu osobnej zodpovednosti ako v prípade prvého mentorského modelu. Riziko tu vzniká inde. Keďže sa tu spája hierarchický a profesionálny model, ich tieňové aspekty sú zároveň prítomné aj tu. Aj tu hrozí formalizmus a vnímanie vlastného postavenia cez postavenie druhého. V osobnej rovine sa objavuje riziko snahy zavrhať sa či redukovať svojho postavenia na funkciu v celku.

Profesionálny model

Profesionálny model vzťahu pedagóga a študenta je taký, v ktorom sa pedagóg a študent navzájom vnímajú len okrajovo. Obaja chápu seba samých ako súčasť celku. Pracovný výkon vnímajú ako hlavnú hodnotu⁴ a stavebný kameň svojho vzťahu. Tento výkon môže byť pokojne vnímaný ako služba spoločnosti s dôrazom na efekt či prínos. Takýmto výkonom môže byť vyliečenie pacienta, vyhnanie súdneho sporu, publikovanie či ekonomický prínos. Riziko tu predstavuje kladenie pracovného výkonu nad medziľudský vzťah. Keď sa chyba vníma ako niečo, čo sa musí prekonať či odstrániť, pretože potenciálne diskvalifikuje identitu. Pretože tá stojí na systéme a chyba v systéme je chápaná len ako podnet na odstránenie. Hrozí formalizmus a neosobnosť. Usmernenie sa tu deje formou označenia a oboznámenia s dôsledkami nesplnenia povinností. Korekcia a rozvoj predstavujú neudelenie alebo udelenie uznania.

Stratou bodov. Poukázaním na nízky príspevok k celku. Keďže v tomto modeli sa identita odvíja od funkcie v celku, stratou tejto funkcie je ohrozená identita. Ak si pedagóg alebo študent nesplní svoje povinnosti, je jeho profesionálna identita v tejto inštitúcii ohrozená a tým aj opodstatnenosť jeho prítomnosti. Tento model je čitateľný. Je v ňom znížená miera neurčitosti, neobjektivity, niekedy dokonca vedie k zníženiu miery úzkosti z nevyspytateľnosti, ale aj k zníženiu sebaúcty, strachu zo straty identity, tlaku a postupnému vyhoreniu. V krajnej podobe sa môže stať dôležitejším výsledok, než spôsob jeho dosiahnutia. Ten musí byť hlavne efektívny, čo znamená že postup je najkratšou cestou k dosiahnutiu želaného výsledku.

Autoritatívny model

Pedagóg a študent vnímajú svoj vzťah primárne hierarchicky. Tento model obsahuje množstvo nepísaných, nevyslovených, neoficiálnych a implicitných dohôd. Funguje tu silnejšie ako v ostatných modeloch najmä princíp lojality, ďalej princíp podpory a princíp dôvery. Korekcia tu má formu usmernenia. Rizikovým faktorom je emocionálna nezrelosť častejšie prítomná pri študentoch, ktorí sú stále vo vývoji. Tá sa prejaví pocitom menejcennosti, úzkosťami, potrebou vyhovieť, vyhnúť sa zahanbeniu, paralýzou, strachom. Emocionálna nezrelosť sa však môže objaviť aj na strane pedagóga. Objaviť sa môže potreba potvrdenia svojej autority študentom. A to buď formou nátlaku, demonštrovaním moci, alebo naopak snahou zavďačiť sa či túžbou po uznaní. Podstatou tohto modelu vzťahu je jeho silný hierarchický charakter.

Priateľský model

Ide o taký vzťah medzi pedagógom a študentom, v ktorom je samotný vzťah kladený ako najvyššia hodnota. Korekcia tu prebieha formou priateľských odporúčaní. Dominantný je pocit radosti a nadšenia z podobnosti. Prináša svojim členom pocit spolupatričnosti. Človek sa nebojí vlastných chýb, lebo vie, že bude napriek nim prijatý. V extrémnej podobe všetko, čo spája je vítané. Čokoľvek rozdeľuje alebo hierarchizuje, má byť potlačené alebo ticho obchádzané. Chyba sa vníma ako nedorozumenie, ktoré je treba prejsť bez deštruktívnych

⁴ K hodnote výkonu v akademickej sfére pozri bližšie: VIŠŇOVSKÝ, Emil. Filozofická reflexia akademického bytia. *Filozofický časopis*, 2023, roč. 71, č. 1, s. 164–166.

zásahov do sebavedomia a vzťahov. Takáto kultúra vo svojej tieňovej podobe chráni svoju podobu, ťažko prijíma zmeny, lebo si je vedomá svojej krehkej povahy.

Trhový model

V tejto podobe vzťahu je pedagóg vnímaný ako poskytovateľ vzdelávacích služieb a študent ako ich konzument a spotrebiteľ. Vzdelanie je chápané ako produkt, objednávka či tovar. Korekcia sa tu deje formou poukázania na nesprávne plnenie dohodnutých podmienok o poskytovaní služby. Tento model má blízko k profesionálnemu modelu svojou transparentnosťou, ale aj formalizáciou. Hlavnou hodnotou však už nie je výkon, ale zisk.⁵ Korektné dodanie dohodnutých služieb a produktu, ktorým je akademický titul. Ten má podľa dohody zabezpečiť priamy vstup na trh práce, najlepšie s garantovanou minimálnou výškou platu. Študent prináša peniaze pre univerzitu, jeho hodnota je preto v tomto modeli primárne vnímaná ako ekonomická. Pedagóg predstavuje výkonnú hodnotu, ktorá má blízko k profesionálnemu modelu, avšak za účelom zisku. Tieňovým aspektom tohto modelu je preto inštrumentalizácia a dehumanizácia tak študentov, ako aj pedagógov, keď je ich hodnota redukovaná výhradne na ekonomickú.

Záver

Tieto modely sa v univerzitnej kultúrnej praxi ukazujú v silnejších i slabších podobách, zväčša len ako črty. Jeden pedagóg môže uplatňovať k rôznym skupinám a študentom rôzne modely a naopak, študent k pedagógom. Výsledok je však vždy zážitok z univerzity ako celok, kde jeden model, jeden hodnotový rámec alebo jedna hodnota vyvstane v mysli študenta či pedagóga ako dominantná. Je dôležité, aby dominovala v mysliach pedagógov a študentov skutočne hodnota – nie jej tieň. Každý člen akademickej obce je v prvom rade človek. Potrebuje byť videný a prijímaný. A to aj ako ten, kto sa mýli,⁶ aj ako ten, kto nie je momentálne funkčný, kto je stratený, dezorientovaný a ide si po radu inému ako k mentorovi, priateľovi, kolegovi či autorite. Jednotlivé modely ani hodnoty samy o sebe nepredstavujú problém. Problém vzniká, keď sa ich hodnoty navzájom neprepájajú, ale ašpirujú na to, aby sa jedna hodnota stala centrom hodnotového rámca celej univerzity a partikulárne črty – napr. autorita, efektivita, profesionalita, hierarchia – sa postavili nad hodnoty ako pravda, sloboda učiť sa, diskusia, vzťah, rešpekt, dôvera, úcta, prínos pre spoločnosť či osobný individuálny rozvoj.

⁵ K hodnote zisku v akademickom prostredí pozri bližšie: VIŠŇOVSKÝ, Emil, *op. cit.*, s. 166.

⁶ K potrebe pripustenia omylu v akademickom prostredí viac pozri: PALOUSH, Radim. *Radim Palouš: Sokratovský a Sokratův dialog*. [online video]. 2007 [cit. 10. 1. 2026]. Dostupné na WWW: <<https://youtu.be/wOPMiAfp15E?si=u7LSxrQ2VjSmg3GF>>.

SEZNAM LITERATURY

JASPERS, Karl. Úlohy university. In JIRSA, Jakub (ed.). *Idea university*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2375-9.

MADUNICKÁ, Annamária. Hodnotové východiská idey univerzity v nemeckej tradícii: naturalizmus a konštruktivizmus. In ŽEŇUCH, Samuel. et al eds. *LOQUERE VII. Zborník príspevkov*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta, 2026, s. 259–269. ISBN 978-80-572-0591-3.

PALOUŠ, Radim. *Radim Palouš: Sokratovský a Sokratův dialog*. [online video]. 2007 [cit. 10. 1. 2026]. Dostupné na WWW: <<https://youtu.be/wOPMiAfp15E?si=u7LSxrQ2VjSmg3GF>>.

SCHLEIERMACHER, Friedrich. Příležitostné úvahy o univerzitách v německém smyslu: O mravech na univerzitě a o dohledu. In CHOTAŠ, Jiří, PRÁZNÝ, Aleš, HEJDUK, Tomáš (eds.). *Moderní univerzita: Ideál a realita*. Praha: Filosofia, 2015. ISBN 978-80-7007-419-0.

VIŠŇOVSKÝ, Emil. Filozofická reflexia akademického bytia. *Filosofický časopis*, 2023, roč. 71, č. 1, s. 159–167. ISSN 0015-1831.

(Mgr. Annamária Madunická je doktorandkou na FF UKB.)